

1946 ÇOK PARTİLİ DÖNEMİN BAŞLANGICINDAN 1964 TRT'NİN KURULMASINA KADAR TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞI

Yrd. Doç. Dr. Nejla POLAT

Üsküdar Üniversitesi

nejla.polat@uskudar.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9764-1901>

ÖZ

Elektromanyetik dalgalar aracılığı ile bir olayın, bir iletinin topluma ses yoluyla aktarılması olarak tanımlanan radyo, yirminci yüzyılda önemli bir kitle iletişim aracı haline gelmiştir. Uluslararası alanda rejimlerin sınıfsal özelliğine ve siyasal amacına bağlı olarak radyodan, geniş halk kitlelerini etkilemek amacıyla yararlanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ekonomik sistemiyle bütünleşme çabaları içinde olan Türkiye’de devletin tekelinde bulunan radyonun özellikle, 1946’da çok partili döneme geçildikten sonra 1964’te TRT’nin kurulmasına kadar devam eden süreçte, siyasal iktidarlar tarafından bir siyasal iletişim aracı olarak kullanılması tartışma konusu olmuştur. Türkiye’de radyo yayıncılığı açısından önemli olan bu yıllarda radyo yayıncılığının, dönemin siyasal ve toplumsal gelişmeleri çerçevesinde genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmada konu ile ilgili önceki çalışmalara yönelik bir literatür taraması yapılmış, elde edilen dokümanlar dönemin koşulları çerçevesinde analiz edilerek, veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye’de Radyo Yayıncılığı, Demokrat Parti, Partizan Radyo, Devlet Tekeli*

RADIO BROADCASTING IN TURKEY FROM THE BEGINNING OF THE MULTIPARTY PERIOD IN 1946 TO THE ESTABLISHMENT OF TRT IN 1964

ABSTRACT

Radio, as a means of conveying an event or a message to the public via electromagnetic waves, rose to prominence as a medium of mass communication in the twentieth century. Regimes across the world used radio to influence masses for a variety of class and political purposes. The exploitation of radio in postwar Turkey, which was in the monopoly of the state as the country strove to integrate with the Western economic system, as a means of political communication by governments from 1946 when Turkey transitioned to a multiparty political system to the establishment of the Turkish State Radio and Television (TRT) in 1964 remains a controversial subject. This article attempts to make a social and political assessment of radio broadcasting during this period. The research entailed a survey of bibliographical sources relating to previous studies, and the documents thus obtained were evaluated according to the conditions prevalent at the time to be used as data sources.

Keywords: Radio Broadcasting in Turkey, Democratic Party, Partisan Radio, State Monopoly

GİRİŞ

20. yüzyılın başlarında geliştirilen radyo, ortaya çıktığı dönemde en etkili kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. Toplumsal ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde bilgi ve haber akışını sağlama, anlam yaratma işlevini üstlenmiştir. Örgütlenmesi, işlevleri ve uygulama biçimleri, içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal koşullarla yakından ilgilidir. Toplumda egemen mülkiyet ve üretim ilişkileri; radyonun üretiminin ve kontrolünün kimlerden olacağını, söylevlerinin ne olacağını, kimlerin bu yayınlardan nasıl etkileneceğini de büyük oranda belirlemektedir.

Toplumda siyasal örgütlenmenin bir parçası olan, ekonomik ve siyasal yeniden üretim süreçlerinin aktörlerinden biri olarak kabul edilen radyodan; uluslararası alanda rejimlerin sınıfsal özelliğine ve siyasal amacına bağlı olarak, geniş halk kitlelerini etkilemek amacıyla yararlanılmıştır.

Türkiye'de radyo yayıncılığı, dünyada radyo yayıncılığının başlamasından kısa bir süre sonra 1927'de düzenli yayınlara başlamış ve uzun yıllar devletin tekelinde çalışmalarını yürütmüştür. İlk yıllarda, Cumhuriyet'in ideolojisini halka benimsetmek konusunda önemli işlev üstlenmiş. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ekonomik sistemiyle bütünleşme çabaları içinde olan

Türkiye’de devletin tekelinde bulunan radyonun özellikle 1946’da çok partili döneme geçildikten sonra 1964’te TRT’nin kurulmasına kadar devam eden süreçte, zaman zaman siyasal iktidarlar tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılması gündeme gelmiş ve tartışma konusu olmuştur.

Siyasal açıdan sorunlu olan bu dönemde, önemli bir kitle iletişim aracı olan radyo yayıncılığının gelişimini incelemek üzere bu çalışma yapılacaktır.

Türkiye’de 1946’da çok partili hayatın başlamasıyla birlikte 1964 yılında TRT’nin kurulmasına kadar geçen sürede, dönemin siyasal ve toplumsal gelişmeleri çerçevesinde radyonun gelişimi incelenecektir. Araştırmada konu ile ilgili önceki çalışmalara yönelik bir literatür taraması yapılacak, elde edilen dokümanlar dönemin koşulları çerçevesinde analiz edilerek, veri kaynağı olarak kullanılacaktır.

1946-1950 YILLARINDA RADYO

İkinci Dünya Savaşı ve tek parti iktidarının hemen her alanda kurduğu sıkı kontrol anlayışı Türkiye’de radyo yayıncılığını da etkilemiştir. Ancak savaşın sonunda, dünyada başlayan yeniden yapılanma sürecinde yönetimler baskıcı tutumlarını yavaş yavaş gevşetirken, Türkiye’de de siyasi ve toplumsal alanlarda yeni bir canlanma sürecine girilmiş, iktidarın baskıcı tutumu yavaş yavaş yerini demokratikleşme çabalarına bırakmıştır. [İlaslan, 2014: 123-124] Gerek tarım kesiminde, gerekse tarıma bağlı olarak, sanayi ve hizmet sektöründe meydana gelen gelişmeler sonucunda burjuvazinin güçlenmeye başlaması, Batı ekonomik sistemiyle bütünleşme çabaları ve Amerika ile ilişkiler Türkiye’nin çok partili yaşama geçmesinde önemli etken olmuşlardır. [Boratav, 1988: 73 akt. Kejanlıoğlu, 2005: 152] Dolayısıyla iç ve dış dinamiklerin etkisiyle seçim yasası ve basın yasasının değiştirilmesi yanında radyonun da muhalefete açılması gündeme gelmiştir.

Radyo örgütü, 1943 yılında çıkartılan 4475 sayılı yasayla Basın Yayın Umum Müdürlüğü bünyesinde yerini koruyarak 1949 yılına kadar radyo yayınlarını sürdürmüştür [Kocabaşoğlu, 2010: 308]. 1946’da Demokrat Parti’nin kurulması ve çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte, radyo yayınlarının siyasal iktidar yanlısı olarak kullanılması tartışması gündeme gelmiştir. 1946 Seçimlerinde ve sonrasında DP tarafında her fırsatta radyonun muhalefete açılması dile getirilmiş, siyasi iktidar olan CHP de 1950 seçimleri öncesinde, radyoyu seçim döneminde muhalefete açmıştır. [Asker, 2014: 142] Bu konuda ilk düzenleme 1949 yılında çıkarılan 5392 sayılı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu’dur. Kanunda en önemli değişiklik, siyasal partilerin radyodan seçim programlarını açıklamaları için, seçime 15 gün kala başlayan ve seçime iki gün kalana kadar devam eden süre içinde radyodan parasız olarak konuşma hakkı tanınmasıdır. [Tokgöz, 1972: 65]

Çok partili siyasal yaşamdan, radyo örgüt ve yönetiminden, genel yayın politikasına kadar değişik düzeylerde etkilenmiştir. [Kocabaşoğlu, 2010: 307] 1946-1960 dönemi süresince, radyo iktidarla muhalefet arasında tartışma konusu olmuştur. Ayrıca 1950'lerin ikinci yarısından sonra da iktidar tarafından siyasal iletişim aracı gibi kullanılmaya başlanmıştır.

1950-1960 YILLARINDA DEMOKRAT PARTİ VE RADYO

Türkiye'de çok partili döneme geçilmesi ile birlikte, 1950 seçimleri sonucunda DP zafer kazanarak iktidara gelmiştir, CHP de uzun süren tek parti döneminin ardından muhalefet partisi olmuştur. 1950 seçimlerinde radyo yayınları seçmene ulaşmak açısından oldukça önemli olmuştur. Seçim zamanı muhalefet olarak radyoyu kullanan DP, seçim sonrasında bu olanağı muhalefete tanımamıştır.

1950'lerde 1960'lara uzanan dönemde Türk toplumsal yapısının önemli özelliği, dışa bağımlı kapitalist ilişkilerin görece olarak hızlı gelişmesidir.[Kocabaşoğlu, 2010: 307] DP iktidara geldikten bir dönem sonra, ekonomide işler iyi gitmediğinde ve iktidarını sarsacak ya da yıkacak gelişmeler karşısında liberal politikalarından vazgeçme yoluna gitmiştir. Özellikle siyasal ve toplumsal alanda bu yaklaşımın dışına çıkmıştır. Bunun sonucu olarak otoriter bir yaklaşımla muhalif basın susturulmaya ve radyo "tek taraflı" olarak kullanılmaya çalışılmıştır. [Asker, 2014: 128-129]

DP, iktidar partisi olarak siyasal yaşamda 10 yıl sürecek olan yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde radyoyu, sanki muhalefet yokmuş gibi hükümet icraatlarını kamuya duyurma bahanesiyle "tek taraflı" kullanmış dolayısıyla, daha iktidarının ilk yıllarından itibaren muhalefet tarafından eleştiri konusu olmaya başlamıştır. [Asker, 2014: 142]. Radyo bu dönemden itibaren iktidarla muhalefet arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur.

1954 seçimlerinde radyoyu "tek taraflı" olarak kullanan DP, seçim sonuçlarının lehine sonuçlanmasıyla iktidarını pekiştirmiş. Seçimden sonra da 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle siyasal partilerin radyodan seçim propagandası yapmasını yasaklamıştır. 1957 seçimleri döneminde de radyodan muhalefeti uzak tutan Demokrat Parti, daha da ileri giderek seçim günü, oy verme işlemi sona ermeden, yasadışı olarak radyoda seçim sonuçlarını vermiştir. [Kocabaşoğlu 2010: 413]. Bu dönemde radyo yayıncılığında toplum yararı değil, siyasal iktidarın yararı gözetilmiş, radyo yayınları partizanca kullanılmıştır. [Aziz, 2006:179] Dolayısıyla radyo seçim zamanında bile muhalefete kapatılarak muhalefetin cevap hakkı engellenmiştir.

DP, bir yandan popülist bir iç politika, diğer taraftan Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte ABD ile yakın ilişkilere dayanan dış politika yürütmüştür. İç çelişkilerin ortaya çıktığı bu dönemde radyo artık bütün millete konuşan bir

araç değildir; ayrıca ABD yanlısı dış politika, millilik ve milli bağımsızlık tasarımlarına da gölge düşürmeye başlamıştır. [Ahiska, 2005: 47-48]. Yukarıda belirtilen gelişimlerin etkisiyle Türkiye'nin NATO'ya girişi, Kore'ye asker gönderilmesi ve Marshall Yardımı gibi konular da radyo programlarında yerini almıştır.

1946-1964 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE RADYO YAYINCILIĞININ TEKNİK GELİŞİMİ

Radyoların önceki vericilerindeki yetersizlik dikkate alınarak, Marconi firması ile üç yeni verici kurulması için anlaşma yapılmıştır. Vericilerden ilki 28 Ekim 1938'de Ankara'da 120 kW güç ile Uzun Dalga üzerinden yayına başlamıştır. Anlaşması yapılan diğer vericilerden İstanbul vericisi ise, araya giren İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ancak 1949 yılında, 150 kW güç ile Orta Dalga üzerinden yayına geçebilmiştir. Bir yıl sonra Ankara'da kurulan 100 kW gücündeki Kısa Dalga vericisi ile yurt dışına radyo yayınları yapılmaya başlanmıştır. Bundan sonraki yaklaşık on yıllık süre içerisinde verici sayısı ve gücünde bir artış olmamıştır. 1959 yılında Ankara Uzun Dalga radyo vericisinin gücü 120 kW'a çıkarılmıştır. [Özçağlayan, 2002: 538-539].

1964 yılı itibariyle TRT radyo vericilerinin gücü, kapsadığı alan ve nüfus oranı şöyledir: 527 kW gücündeki 10 verici ile Ülkenin % 36.8'ini, nüfusun % 43.7'ni kapsamaktadır. [Aziz, 1989: 103-105]

Radyo alıcılarının miktarı ise, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporunda belirtilen, PTT'nin kayıtlı verilerine göre: 1937 yılında 25,510 olan radyo alıcısı sayısı, 1940 yılında 91,241'e; 1945 yılında 187,762'ye; 1950 yılında 362,456'ya; 1955 yılında 998,662'ye; 1960 yılında 1,341,278'e; ve 1964 yılında 2,177,163'e ulaşmıştır. [Nisan 1966: 240 akt. Oskay, 1971: 23] Araştırmacı Frey, Türkiye'de radyo alıcısı konusunda yeterli rakam bulunmadığını belirtmiştir. Bunda, transistorlu radyoların ve hatta kısmen diğer radyo alıcılarının da PTT İdaresine düzenli kaydettirilmemesinin etkisi olduğunu ifade etmiştir [Frey, 1966: 20 akt. Oskay, 1971: 23] Ancak kayıtlı olmayan alıcıların da olabileceği düşünülerek bu sayının çok daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

1946- 1960 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN RADYO YAYINLARI

Türkiye'de ilk radyo yayınlarının program süreleri çok kısa olmuştur, ancak zamanla yayın süreleri artmış ve programları da zenginleşerek çeşitlenmiştir.

Uygur Kocabaşoğlu, DP döneminde radyo yayın politikasının önemli işlevinin, dinleyicileri eğlendirmek haline getirildiğini belirtmiştir. Ayrıca bu yıllarda radyo yayınlarının ortalama yüzde 70'inin müzik, yüzde 28'inin söz

yayınlarından oluştuğunu tespit etmiştir. Müzik yayınlarında ise, Batı müziğinin daha ağırlıklı olduğu görülür. Batı müziği türü içinde de Batı eğlence müziğinin oranı artmış, Batı sanat müziğinin oranı azalmıştır. [Kocabaşoğlu, 2010: 352-360]

“*Serbest konuşmalar*” başlığı altında, çeşitli bakanlıklar ve kamu kuruluşlarının ve kamu yararı güden derneklerin çalışmalarını yansıtan konuşmalar yapılmaktaydı. Yaklaşık 10-15 dakika süren bu programlar, bir tür tanıtma ya da propaganda niteliğinde konuşmalar olduğundan dinleyicilerin çok fazla ilgisini çekmemiştir. [Kocabaşoğlu, 2010: 373-375; Cankaya, 2003: 47]

1946- 1960 döneminde kültür ve sanata ilişkin programlar içinde en çok dikkat çeken ve dinleyici toplayan tür “ *radyo oyunları*” olmuştur. O yıllarda Türk insanının tiyatro gereksinimini bir ölçüde karşılayan bu programlar, radyonun çevresinde toplanılarak büyük bir zevkle dinlenmiştir. [Cankaya, 2003: 47-48] Dinleyiciler bu radyo temsillerinde Faust ve Kamelyalı Kadın’dan, Eflatun Cem Güney’in Dertli Kavalı’na kadar birçok eserden keyif almışlardır. [Eryılmaz, 2005: 91]

Bu dönemde uzun soluklu programlardan biri de “*Kitap Saati*” olmuştur. Kitap Saati’nde programa gönderilen kitaplar tanıtılmıştır, herhangi bir yorum ve eleştiri yapmadan dinleyiciye sunulmuştur. [Kocabaşoğlu, 2010: 380-384]

Bu yıllarda, işçilere ve köylülere yönelik programlar da yayınlanmıştır. İşçilere yönelik “*Çalışanların Saati*”, köye yönelik “*Köyün Saati*” adlı programlar yayınlanmaya başlanmıştır. Köye yönelik programlar 1957 yılından başlayarak “*Ziraat Konuşmaları*” programı adı altında sürdürülmüştür. Kırsal yörelerde iletişimi sağlayan bu tür programlarda Türk Halk Müziği ve tarıma ilişkin bilgiler yer almıştır. [Kocabaşoğlu, 2010: 384-385] Köylere yönelik eğitim amaçlı programlardan biri de Ankara Radyosu’nun “*Günaydın*” programıdır. 1959’da 20 dakika olarak başlayan programda tarım bilgileri ve dinleyici istekleri yer almıştır. Daha sonra dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in isteğiyle köylere seslenen bu programın süresi bir saate çıkmıştır. [Aziz, 1968: 11]

Radyo yayınlarında çocuklara yönelik programlar hiçbir dönem ihmal edilmemiştir. “*Radyo Çocuk Kulübü ve Çocuk Saati*” sürekli olarak yayınlanan programlardı. Bu programlarda görev alan çocukların büyük bir bölümü, büyüdüklerinde spiker, ses sanatçısı, radyo tiyatrosu oyuncusu gibi radyoculuğun değişik alanlarında yerlerini almışlardır. Kadın dinleyici grubuna ve aileye yönelik yapılan programların içerikleri daha çok sağlık, kadın ve ev konularından oluşmaktaydı. Kadın ve ev konularını içeren programlar kentte yaşayan kadınlara yönelik olarak hazırlanmakta ve Batı kültürünün değerlerine ilişkin bilgileri aktarmaktaydı. [Cankaya, 2003: 48; Kocabaşoğlu, 2010: 387-388]

Radyoda reklam yayınları 1950 sonrasında en hızlı gelişen program türü olmuştur. 27 Ocak 1951’de Bakanlar Kurulu kararıyla “*Radyolarda Reklam ve*

İlan Tarifesi” yürürlüğe girmiştir. 1956 yılından sonra radyo reklamcılığı gelişme göstermiş ve 1959-1960 yıllarında, radyo gelirleri içinde reklamın payı yüzde 50’ye yükselmiştir. Reklam programlarının içerikleri de zamanla gelişerek radyonun en çok dinlenen programları arasına girmiştir. [Kocabaşoğlu, 2010: 388-390]

Bu dönemde yayınlanan bir başka program da *“Laik Manevi Yayınlar”*’dı. “Türk Kahramanlığı, Kahramanlar Geçiyor” gibi adlar taşıyan bu programlar, geniş kitlelerin milliyetçi duygularına yönelen, Türk ulusunun kahramanlıklarını hikâye ederek anlatan, Feridun Fazıl Tülbentçi’nin “Kahramanlar Geçiyor” adlı kitabından Adil Kürşat’ın davudi sesiyle okunmaktaydı. [Yazgan, 2016: 305-306;] Bu dönemde yayınlanan diğer bir program da dini yayınlar olmuştur. 1950 Temmuz ayından başlayarak her Cuma sabahı Ankara Radyosu’nda Kur’an yayını başlamıştır. “Dini ve Ahlaki Musahabeler” adlı bir başka programa da akşam kuşağında yer verilmiştir. 1950 yılının ikinci yarısında da radyoda mevlit yayınları başlamıştır. 1960 yılı Ramazan ayında da radyoda sahur programları yayınlanmıştır. [Cankaya, 2003: 49; Kocabaşoğlu, 2010: 376]

HABER BÜLTENLERİ VE HABER PROGRAMLARI

1950’li yıllar radyoculuğumuz açısından olduğu kadar, ülkemiz açısından da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD’nin az gelişmiş ülkelere karşı izlediği dış politika Türkiye’yi de etkilemiştir. 1948’de Türkiye de Marshall yardımı kapsamı içine alınmıştır. O yılların bir başka önemli olayı da Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı’na (NATO) girmesidir. Basın yayın araçları ve radyoda, NATO konusunda ve Marshall yardımının neleri kapsadığına ve nasıl yürütüleceğine ilişkin haberler verilmiştir. [TRT Dünden Bugüne, 1990: 18-19] Belirtilen dönemde dış politikaya ilişkin konularda “UNESCO Saati, Türkiye’de Marshall Planı, Birleşmiş Milletler Saati ve NATO” gibi programlar yayınlanmıştır.

Bu dönemde siyasi bağlantıların doğal bir sonucu olarak Türkiye Radyolarını ilgilendiren kültür anlaşmaları da imzalanmıştır. BBC, Voice Of America (VOA), İngiliz Kültür Heyeti ve bunun gibi kuruluşlardan müzik programlarının yanında söz programları da sağlanmıştı. 1950’lerde ABD Ankara Büyükelçiliği, USIS (Türkiye’de 1942 sonlarında kurulmaya başlayan Amerikan Enformasyon Büroları ya da Haber Merkezleri) gibi kuruluşlar aracılığıyla radyoya programlar hazırlamıştır. [Kejanlıoğlu, 2004: 182; Kocabaşoğlu, 2010: 349, 357]

Bu yıllarda hükümetin dış politikası her alanda radyo yayınlarına yansımaktadır. Kamuoyunu yakından ilgilendiren Kıbrıs konusu ile ilgili *“Kıbrıs Saati”* adlı yayının günleri ve yayın saatleri belli olmadığından gereklikçe yayınlanmaktaydı. [Cankaya, 2003: 52] O yıllarda gündemin sıcak konularından biri de Kore Savaşı’dır. 25 Temmuz 1950 tarihinde alınan bir kararla, Kore’ye

asker gönderilmesi; radyoda Kore ile ilgili yayınların başlamasına yol açmıştır. Kore olayının ortaya çıkmasıyla radyolar, kısa dalga üzerinden Güney Kore'ye yapılacak yayınlar için yeni ve güçlü bir vericinin hazırlıklarına başlamışlardır. Bu amaçla 100 kW'lık Çakırlar Vericisi 1950 yılında hizmete girmiştir. [TRT Dünden Bugüne, 1990: 18]

Devletin tekelinde ve denetiminde bir yayın organı olan radyo, iktidarı elinde tutan hükümete ilişkin haberleri protokol çerçevesinde vermek durumunda kalmıştır. Bu dönemde radyo için "Partizan Radyo" gibi eleştirel kavramlar kullanılmıştır. Bu nitelikleri vurgulayan en belirgin olay "Vatan Cephesi" olgusu ile ilgili yayınlardır. Vatan Cephesi, Demokrat Parti'ye inananları ve onu destekleyenleri kapsamaktadır. Hükümet Vatan Cephesi'ne girenleri ilan ederek tüm topluma gücünü kanıtlamak istemekteydi. Vatan Cephesi 1 Ekim 1958'de kurulmuş ve aynı gün bu cepheye katılanların listesi akşam haber bültenlerinde okunmaya başlanmıştır. Daha sonra bu adlar 26 Ocak 1960 tarihine kadar "Yurdun Dört Köşesinden Haberler" adlı programda saatlerce yayınlanmıştır. Daha sonra yapılan araştırmalarda bu yayınların toplamının 5887 dakika olduğu tespit edilmiştir. Vatan Cephesi uygulaması aydınların ve basınının yoğun eleştirilerine hedef olmuştur. [Kocabaşoğlu 2010: 414-415; Cankaya, 2003: 51]

DP iktidarının ilk yıllarında CHP, radyoda muhalefete söz hakkı, en azında cevap hakkı istemiş, ancak seçim kanununda değişiklik yapılarak, muhalefetin radyoda seçim konuşmaları bile engellenmiştir.

Ayrıca 1950- 60 döneminde radyoda Tarık Gürcan, Orhan Boran gibi ünlü spikerlerin sunduğu eğlence programları da yayınlanmıştır. [TRT Dünden Bugüne, 1990: 19]

Radyonun dış ülkelerde muhabirleri olmadığı 1946-1960 yılları arasında, radyo haber dairesinin başlıca kaynaklarını Anadolu Ajansı ve yabancı radyoların haber bültenlerini izleyen Dinleme Servisi oluşturmuştur. Anadolu Ajansı'nın da dış ülkelerde muhabirleri olmadığı için, uluslararası büyük haber tekellerinin bültenleri Türkçeye çevrilmiştir. Tüm haberler Anadolu Ajansı'ndan alındığı için, hükümet haberler üzerindeki tekelini sürdürebilmiş ve haberleri denetleyebilmiştir. [Kocabaşoğlu, 2010: 366-367; Cankaya, 2003: 50]

1960- 1964 YILLARI ARASINDA RADYO

1960'lı yılların başlarında transistörlü radyoların artmasıyla, herkesin her yerde ve daha ucuza radyo yayınlarına ulaşması çok kolaylaşmış. Aslında transistörlü radyolar radyo dinlemede bir devrim yaratmıştır. [Eryılmaz, 2005: 101] Bu dönemde ülkede bir milyondan fazla ruhsatlı radyo alıcısı ve üç büyük ilde üç radyo istasyonu mevcuttur. Günlük yayın süresi de 12-13 saati bulmaktadır. Ama program üretiminin niteliğinde bir değişim olmadığı ve siyasal iktidarın doğrudan

müdahalesi söz konusu olduğu için, yayınların niteliği de düşmüştür. [Kejanlıoğlu, 2005:154]

1950'lerin ikinci yarısından sonra Marshall Yardımı ve Kore Savaşı'na katılmanın getirdiği refah yavaş yavaş kaybolmuş ve ekonomi de zora girmiştir. Türkiye'nin ihracatı azalmış, ithalatı artmıştır. Dış borç sürekli yükselmiştir.[Dinç, 2000: 148] Dolayısıyla 1960'lı yıllarda ülkede yaşanan ekonomik sorunlar, artan enflasyon, muhalefete ve basına yönelik baskılar, hükümeti desteklemek için oluşturulan "Vatan Cephesi" olgusu siyasal ortamın gerilmesine neden olmuş. İktidar- muhalefet arasındaki gerginlikler tırmanmaya devam etmiştir. Derinleşen kriz sokağa yansımış, üniversitelerde gösteri yürüyüşleriyle tepkiler giderek artmıştır. Radyo yayıncılığı açısından değerlendirdiğimizde, DP'nin 1955 yılında başlayarak radyoyu iktidarın bir propaganda aracı olarak ve muhaliflerine karşı da adeta bir "silah" olarak kullanması olayların tırmanmasında önemli bir etken olmuştur.

Ortaya çıkan rejim sorunu Demokrat Parti'nin sonunu getirmiş. 27 Mayıs 1960 yılında askeriye yönetime el koymuş. Darbe sonrasında kurulan Yüksek Adalet Divanı'nda görülen davalardan ikisi, radyonun DP iktidarı tarafından partizanca kullanılması konusundadır. 27 Mayıs Darbesi ile birlikte radyo yayıncılığı açısından, askeri yönetimin baskın olduğu bir dönem geçirilmiştir. Yayınlar yönetsel olarak Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlı olmakla birlikte, hareketin olduğu ilk yıllarda oldukça sıkı bir biçimde, askeri yönetim altında yayın yapılmıştır. [Aziz, 2006: 179]

1961 yılında kabul edilen yeni Anayasa ile oluşan demokratik ortam toplumun diğer kurumlarının yanında TRT Kurumunu da etkilemiştir. Temmuz 1963 tarihinde, 265 sayılı kanunla Türkiye Radyoları, geçici olarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlanmış; bu arada 1961 Anayasası'nın 121. maddesine dayanarak 359 Sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş Kanunu çıkarılmış ve 1 Mayıs 1964 tarihinde radyo ve televizyon yayıncılığı görevi Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na verilmiştir [Oskay, 1971: 16]. 1961 Anayasası'nda radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen 121. Madde, radyo ve televizyon hizmetinin kamu kuruluşu biçiminde örgütlenmesini öngörmektedir. Toplumca yaşanan deneyimler, ülkedeki radyo ve televizyon yayınlarının ne tür nitelikler ve özellikler taşıyan bir kurum tarafından gerçekleştirileceğini de açık ve net olarak belirtmiştir. 121. madde radyo ve televizyon yayınlarını yürütecek kuruluşun özerk ve tarafsız olmasını öngörmektedir. Özerklik kavramının getirilmesinde, radyo ve televizyonla iletişimde bulunmada, düşüncüyü açıklama özgürlüğünün gerçekleştirilmesi amacı yatmaktadır. Özerklik aynı zamanda radyonun ve televizyonun program yapımında, yönetiminde ve ekonomik alanda siyasi iktidara bağlı olmamasını da ifade etmektedir. Bu özgürlük ortamında yalnız kişilerin değil, kitle haberleşme araçlarının da yararlanması amaçlanmıştır.

[Cankaya, 2003: 57-58] Ayrıca TRT'ye kültür ve eğitime yardımcı olma gibi önemli görevler de yüklemiştir.

1946-1964 YILLARI ARASINDA ANKARA RADYOSU DIŞINDA KURULAN DİĞER RADYOLAR

1933 yılında yapımına karar verilen, 1 Eylül 1949 da deneme yayınlarına başlayan, 150 kW güçteki orta dalga verici ile İstanbul Radyosu, 19 Kasım 1949'da Harbiye'deki binasında sürekli ve düzenli yayına geçmiştir. O tarihe kadar ülkenin % 20.5'i yayınları izlerken, yeni güçlü vericinin yayına başlamasıyla bu oran % 25.3'e çıkmıştır. 1950 yılında ise Ankara Radyosu'nun gücü de artarak 100 kW'a çıkmıştır. Belirtilen dönem içinde Ankara'da uzun dalga Ankara Radyosu yanında "2. Program" adı altında ikinci bir radyo yayını daha başlatılmıştır. [Aziz, 2006: 178-179] Ankara ve İstanbul Radyoları arasında program uyumunu ve koordinasyonu sağlayacak önlemler alınmış. Dinleyicilerin her iki radyodan da yararlanabilmeleri için programların yayın içindeki akışları düzenlenmiştir. Günde toplam 17 saat yayın yapacak olan Ankara ve İstanbul Radyolarının aynı saatlerde aynı türden programların çakışmamasına özen gösterilmiştir. [Cankaya, 2003: 52-53]

1949 yılında kurulan bir başka radyo da İzmir Radyosu'dur. İzmir Belediyesi tarafından Kültür Park'ta kurulan İzmir Radyosu, 1953 yılında devlet radyosu kimliğini kazanmıştır. [TRT Düünden Bugüne, 1990: 17; Cankaya, 2003: 50;] Çalışmaya başladığı zaman stüdyosu dokuz metrekarelik bir alana yayılan İzmir Radyosu, zor koşullar altında yayın yapmıştır. Ayrıca uzun yıllar Amerikan Haberler Merkezinden sağlanan Ampex marka bir bant yazımlama ve okuma aygıtı ile programlarını sürdürmüştür. [Kocabaşoğlu, 2010: 347; Kejanlıoğlu, 2004: 182]

Bu dönemde, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne bağlı vericiler dışında, Telsiz yasaının 2. maddesine göre, öğrenim kurumlarının 5. maddesine göre bazı resmi kurumların verici kurabilecekleri belirtilmiştir. Nafia Vekâletinin izniyle yayına geçenler şunlardır: İstanbul Teknik Üniversitesi Radyosu (Eylül 1946), İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Radyosu (Haziran 1951), İstanbul Teknik Okul Radyosu (8 Kasım 1950), Türkiye (Ankara) Polis Radyosu (1954), Ankara Mamak Ordu Radyosu (1960). [Cankaya, 2003: 53; Aziz, 1972: 117-126]

Bu radyoların dışında, 1954 yılında imzalanan "Askeri Kolaylıklar" anlaşmaları uyarınca, Batı müziğini seven Türklerin de dinlediği; İzmir'de Çiğli, Adana'da İncirlik, Karamürsel, Samsun, Trabzon ve Sinop'taki ABD üslerinin radyoları faaliyete geçmiştir. [Kocabaşoğlu, 2010: 363; Cankaya, 2003: 53; Kejanlıoğlu, 2004: 182]

1959 yılında alınan bir kararla 27 ilde küçük radyo istasyonlarının kurulması öngörülmüş ve ilk aşamada Erzurum, Kars, Trabzon, Diyarbakır, Urfa, Van ve Edirne'yi de içine alan yedi ilde kurulmasına karar verilmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra, 1961'de bu illerden bazıları değiştirilerek Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Gaziantep, Kars ve Van'da kurulmasına karar verilmiştir. Amaç verilerin sayısı artırılarak radyo yayınlarının tüm ülke çapında yaygınlaştırılmasıdır. [Aziz, 1976: 91]

SONUÇ

Çağdaş uygarlığa ulaşmada ve kalkınma sürecinde radyo, 20. yüzyılda etkili kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. Okuryazarlığın, kentleşmenin, diğer iletişim araçlarının gelişmediği ülkemizde ortaya çıktığı dönemde radyoya; toplum yapısının değiştirilmesi, Cumhuriyet ideolojisinin yerleştirilmesi konusunda büyük önem verilmiştir. Aynı zamanda ulus yaratma sürecinin bir parçası olarak görülmüştür.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı ekonomik sistemiyle bütünleşme çabaları içinde olan Türkiye'de, devletin tekelinde bulunan radyonun özellikle, 1946'dan çok partili döneme geçildikten sonra, 1964'te TRT'nin kurulmasına kadar devam eden süreçte, zaman zaman siyasal iktidarlar tarafında bir propaganda aracı olarak gündeme gelmesi ve tartışma konusu olması sorun yaratmıştır. 1960 askeri darbesinden sonra bu sorunların bir daha yaşanmaması için, 1961 Anayasası ile radyonun tarafsızlığı ve özerkliği teminat altına alınmıştır.

Başlangıçta bilgi ve haber akışını sağlama ve anlam yaratma amacıyla kullanılan radyonun, Demokrat Parti döneminde toplumsal muhalefeti yönlendirmek ve susturmak açısından, denetim altına alındığı, müzik ve eğlence programlarına ağırlık verildiği görülmüştür. Oysa haber, fikir ve eğlence üreten ve yayınlarıyla toplumu çağdaş uygarlığa ulaştırmada önemli rol oynayan radyonun; herkesin bilgiye ulaşabileceği, çeşitli grupların kendisini rahatlıkla ifade edebileceği, örgütlenme yapısı içinde toplumsal gelişmelere katkıda bulunabileceği bilinir.

KAYNAKÇA

Asker, A. (2013). Askeri darbeye doğru: Demokrat Parti'nin Tahkikat Komisyonu kurma girişimi, İmge Yayınları, Ankara.

Asker, A. (2014), "DP'nin Radyoyu İktidar Aracı Yapması: 1957 Seçim Sonuçlarının Radyo Aracılığıyla Erken Yayınlanması", İletişim Araştırmaları, 12(1), ss. 125-157.

Aziz, A. (1968), Radyo ve Köy Yayınları, TRT Yayını, Ankara.

Aziz, A. (1972), "Yurdumuzda TRT Dışındaki Yayının Durumu", SBF Dergisi, C. 26, S. 4, ss. 117-126.

Aziz, A. (1976), Radyo ve Televizyona Giriş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Aziz, A. (1989), Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler, TRT Basımevi Yayın Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 210, Ankara.

Aziz, A. (2006), Televizyon ve Radyo Yayıncılığı: Giriş, Turhan Kitabevi, Ankara.

Boratav, K. (1988), Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Cankaya, Ö. (2003), Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: 1927-2000 TRT, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Cankaya, Ö. (2000), "Yüz Yılın Radyosu", İstanbul Radyosu: Anılar, Yaşantılar, Haz. Ayhan Dinç, Özden Cankaya, Nail Ekici, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dinç, A., Özden C., Nail E. (2000) İstanbul Radyosu: Anılar, Yaşantılar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, T. (2005), "Radyo ve Radyoculuk", Radyo ve Radyoculuk, Der. Sevda Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 79-103.

Frederick W. F. (1966), "The Mass Media and Rural Development in Turkey", Report, No. 3.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo ve Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Nisan 1966, s. 240.

İlaslan, S. (Haziran 2014), "Türkiye'de Radyonun Unutulan Sesleri: 1945-1980 Arasında Devlet Radyoları Dışında", Akdeniz İletişim Dergisi, S. 21, ss.118-142.

Kejanlıoğlu, B. (2005), "Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyaseti", Radyo ve Radyoculuk, Der. Sevdal Alankuş, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 145-176.

Kejanlıoğlu, B. (2004), Türkiye'de Medyanın Dönüşümü, İmge Kitabevi, Ankara.

Kocabaşoğlu, U. (2010). Şirket telsizinden devlet radyosuna, İletişim Yayınları, İstanbul.

Nalça, K. (Kasım 2009), "İstanbul Radyoevi'nin Kısa Tarihi", Radyovizyon, TRT Aylık Radyo Dergisi, S.5.

Oskay, Ü. (1971), Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 316, Ankara.

Özçağlayan, Mehmet (2002), "Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Gelişimi (1926-1991)", İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul Üniversitesi, S.14, No.1, ss. 529-557.

Tokgöz, O. (1972), Türkiye ve Ortadođu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri, Sevinç Matbaası, Ankara.

TRT (1990), "TRT Düünden Bugüne Radyo Televizyon (1927-1990)", Ankara.

"TRT Tarihçesi", <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx> Erişim tarihi, 13 Haziran 2017.

Yazgan, T. (Ocak 2016), "Cumhuriyet'in Örnek Bir Kültür Kurumu: Ankara Radyosu", TRT

Akademi, Eğlence Endüstrisi Sayısı, C. 1, S. 1